dr hab. Zbigniew Modrzejewski
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0000-0002-8670-6981

https://doi.org/10.29316/9788368103243_5

KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA WYZWANIEM XXI WIEKU

INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A CHALLENGE OF THE 21ST CENTURY

Streszczenie

Globalizacja, rozwój środków masowej komunikacji, a także możliwości podróżowania po całym świecie i zjawisko migracji prowadzą do coraz większego mieszania się ludzi pochodzących z różnych kręgów kulturowych. Są to kluczowe elementy, które mają wpływ na dostrzeganie złożonej problematyki komunikacji międzykulturowej, która dotyczy coraz większej liczby ludności. Głównym celem niniejszego rozdziału jest przybliżenie problematyki komunikacji międzykulturowej, która stała się swoistym wyzwaniem dla współczesnego człowieka, organizacji i państw. W pierwszej części rozdziału dokonano wyjaśnienia kluczowych dla rozpatrywanej problematyki pojęć, jakimi są: kultura i wielokulturowość. Zwrócono w nim uwagę na kwestię migracji, która staje się niejako symbolem naszych czasów, czyli czasów wielkich ruchów ludności. W następnej części przedstawione zostały zagadnienia dotyczące świadomości międzykulturowej i kompetencji międzykulturowych. Ponadto, ukazano w niej proces integracji kulturowej według znanego badacza komunikacji międzykulturowej – Freda Jandta. Ostatnia część pracy skupia się na ukazaniu wybranych aspektów komunikacji międzykulturowej. Podkreślono w niej również znaczenie znajomości gestów, zwyczajów i języka dla poprawnej komunikacji.

Słowa kluczowe: kultura, wielokulturowość, komunikowanie międzykulturowe, świadomość kulturowa

Abstract

Globalization, the development of mass communication, the opportunities for worldwide travel, and the phenomenon of migration lead to an increasing intermingling of people from diverse cultural backgrounds. These are key factors that shape the perception of the complex issue of intercultural communication, which concerns a growing portion of the global population. The main objective of this chapter is to present the issue of intercultural communication, which has become a distinct challenge for contemporary individuals, organizations, and states. The first part of the chapter explains the key concepts relevant to the topic under consideration, namely culture and multiculturalism. It highlights the issue of migration, which has become something of a symbol of our times – an era of major population movements. The following section addresses the issues of intercultural awareness and intercultural competence. Furthermore, it outlines the process of cultural integration according to the well-known intercultural communication scholar Fred Jandt. The final part of the study focuses on selected aspects of intercultural communication. It also emphasizes the importance of knowledge of gestures, customs, and language for effective communication.

Keywords: culture, multiculturalism, intercultural communication, cultural awareness

Wstęp

Głównym celem niniejszego rozdziału jest przybliżenie problematyki komunikacji międzykulturowej, która stała się swoistym wyzwaniem dla współczesnego człowieka, organizacji i państw. Główny problem badawczy został wyrażony następująco: w jakim stopniu współczesny człowiek postrzega potrzebę własnego rozwoju w zakresie komunikacji międzykulturowej?

Przedstawiony cel badań, główny problem badawczy, a także posiadana wiedza wynikająca ze wstępnych badań oraz analizy literatury przedmiotu pozwoliły na postawienie następującej hipotezy badawczej: Komunikacja międzykulturowa staje się coraz bardziej powszechnym zjawiskiem, co związane jest przede wszystkim z globalizacją, rozwojem środków komunikacji międzyludzkiej oraz migracją ludności. Dlatego też komunikacja międzyludzka jawi się jako wyzwanie dla współczesnego pokolenia ludzi.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy zastosowano teoretyczne metody badawcze, w tym dokonano analizy danych statystycznych i wybranych pozycji literatury przedmiotu. Uwzględniono również dotychczasową wiedzę autora

w zakresie poruszanej problematyki wynikającą m.in. z udziału w programie Erasmus+ w kilku państwach europejskich, odbytych podróży turystycznych oraz udziału w operacji stabilizacyjnej w Republice Iraku w strukturze Wielonarodowej Dywizji Północ-Wschód. Ponadto, wnioskowanie pozwoliło na sformułowanie nowych twierdzeń oraz wniosków ogólnych.

XXI wiek przejdzie do historii prawdopodobnie za sprawą wielkich migracji, których Europa dotychczas nigdy w takiej skali nie doświadczyła. Konsekwencją migracji są zauważalne zmiany w społecznościach wielu państw, które również mają wymiar kulturowy. Ponadto świat, w którym żyjemy, stał się „globalną wioską", w której ludzie przemieszczają się między krajami i kontyngentami i w związku z tym coraz częściej dochodzi do komunikowania międzykulturowego. Z przedstawicielami innych państw, a tym samym i innych kultur komunikujemy się w różnych celach. Wśród nich należy wymienić: turystykę, wymianę handlową, stosunki dyplomatyczne, czy też kontakty między naukowcami z jakiejś dziedziny. Również studenci i wykładowcy biorąc udział chociażby w międzynarodowych konferencjach naukowych, czy realizując wyjazdy w ramach programu „Erasmus" komunikują się z obywatelami innych państw. Współcześnie zagadnieniami kompetencji i budowania trwałych relacji międzykulturowych interesuje się wiele dziedzin oraz dyscyplin naukowych, a zwłaszcza z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Obecnie nawet niektóre uczelnie wyższe w Polsce posiadają w ofercie studia I i II stopnia w ramach kierunku „Relacje międzykulturowe", czy „Komunikacja międzykulturowa". Problematyka wielokulturowości i międzykulturowość są widoczna niemal we wszystkich dziedzinach życia, w tym m.in.: edukacji, polityce czy kulturze.

W literaturze można znaleźć szereg pozycji dotyczących kultury, barier kulturowych, kompetencji kulturowych czy komunikacji międzykulturowej. Autorzy często koncentrują się na wybranym zagadnieniu, np. dotyczącym turystyki (przykładowo Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J. W. Sienkiewicz, „Bariery kulturowe w turystyce"), stosunkach międzynarodowych (H. Schreiber, G. Michałowska, „Kultura w stosunkach międzynarodowych"), organizacji (M. Bodziany, „Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych"), edukacji (E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, „Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej"), opiece medycznej (M. Makara-Studzińska, „Komunikacja w opiece medycznej", M. Lesińska-Sawicka, J. Maxwell, Ł. Marczak, „Komunikacja

międzykulturowa w pracy pielęgniarskiej"), czy biznesie (L. Gracz, I. Ostrowska, G. Rosa, K. Słupińska, „Komunikacja międzykulturowa w biznesie"). Ten krótki przegląd publikacji, w których poruszana jest problematyka komunikacji międzykulturowej dobitnie świadczy, że dotyczy ona prawie każdej dziedziny życia współczesnego człowieka.

Kultura i wielokulturowość

Pojęcie kultura nie jest jednoznaczne, o czym świadczy jej interdyscyplinarność. Jest ona obiektem zainteresowania wielu dziedzin i dyscyplin naukowych. Kultura jako pojęcie i jako aktywność jest nierozerwalnie związana z działalnością człowieka i tylko człowieka. Takie jej rozumienie zapoczątkował wybitny rzymski mówca i filozof Marcus Tullius Cyceron w swoim dziele „*Tusculanae disputationes*" („Rozmowy tuskulańskie"), w którym użył sformułowania *kultura animi* (uprawa umysłu), określając pojawiającą się po raz pierwszy w literaturze koncepcję filozofii. Kultura związana z czynnościami ludzkimi zawierała się w doskonaleniu, pielęgnowaniu czy też kształceniu podmiotu kultury. Żyjący w XVII wieku niemiecki teoretyk prawa i historyk – Samuel von Pufendorf wprowadził do języka nauki termin kultura na oznaczenie wszelkich wynalazków wprowadzanych przez człowieka. Mowa jest tutaj o instytucjach społecznych, ubraniu, języku czy też o moralności kierowanej przez rozum i obyczaje[1].

Jedna z najbardziej popularnych definicji kultury określa ją jako: „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, gromadzony, utrwalony i wzbogacony w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie. W skład tak pojętej kultury wchodzą nie tylko wytwory materialne i instytucje społeczne, ale także zasady współżycia społecznego, sposoby postępowania, wzory, kryteria ocen estetycznych i moralnych przyjęte w danej zbiorowości i wyznaczające obowiązujące zachowanie"[2].

Na gruncie polskim zagadnieniem kultury zajmowała się m.in. Barbara Szacka, która definiowała ją następująco: „[…] wszystko, co jest stworzone przez człowieka, co jest przez niego nabywane przez uczenie się i przekazywanie

[1] P. Wasilewski, *Kultura bezpieczeństwa militarnego. Diagnozowanie i doskonalenie zjawiska*, Kultura Bezpieczeństwa, nr 10, 2018, s. 76.

[2] *Encyklopedia popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982, s. 388.

innym ludziom, a także następnym pokoleniom w drodze informacji pozagenetycznej”[3].

Do dalszych rozważań przyjęto definicję zaproponowaną przez Agatę Ziętek, według której: „kultura, to system wartości, symbole, język, tradycja, historia, to system przekonań uznawanych przez grupy społeczne zamieszkujące określone terytorium i wpływające na percepcję otaczającego ich świata, implikujące poczucie tożsamości, to określony wzorzec ocen i zachowań, których zewnętrznym przejawem są materialne osiągnięcia”[4].

Kolejnym ważnym dla poruszanej w rozdziale problematyki jest pojęcie wielokulturowości. Wielokulturowość jako zjawisko społeczne nie jest niczym nowym. Zawsze na określonym terytorium występowało zróżnicowanie kulturowe w różnym zakresie, np. ludzie posługiwali się różnymi językami, mieli inne tradycje i obyczaje, czy wyznawali inne religie. Wielokulturowości nie należy traktować wyłącznie jako występowanie na określonym obszarze różnych kultur, ale ważniejsze są kwestie interakcji społecznych między ich przedstawicielami. Zwłaszcza tereny przygraniczne charakteryzowały się dotychczas największym zróżnicowaniem kulturowym. Przykładem jest Podlasie, gdzie obok katolików, zamieszkuje te tereny spora grupa wyznawców prawosławia, a także mniejszości muzułmańskiej.

Zjawisko wielokulturowości stało się bardzo zauważalne szczególnie na przełomie XX i XXI wieku, a miało to związek z niekontrolowaną migracją oraz procesami integracyjnymi zachodzącymi na wszystkich poziomach życia społecznego.

Zdaniem Agaty Ziętek „wielokulturowość jest pojęciem niejednoznacznym. Dotyczy opisu pewnej rzeczywistości społecznej, będącej wynikiem zmian, które są skutkiem procesów globalnych, związanych z przemieszczaniem się ludzi na niespotykaną dotąd skalę”[5].

Natomiast Jerzy Zubrzycki zauważa, że: „wielokulturowość, to wiele płaszczyzn i dobrowolnych form kontaktów międzykulturowych, które powodują wytworzenie się nowej zróżnicowanej kultury”[6].

---

[3] B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 176.

[4] A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 43.

[5] A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo* …, dz. cyt., s. 145.

[6] J. Zubrzycki, *Wielokulturowość w teorii i praktyce*, PTN, Londyn 2001, s. 34.

Narodziny wielokulturowości spowodowały, że pogląd, iż naród stanowi kulturowo i politycznie jednolitą całość został poddany w wątpliwość. Polska, mimo że nadal jest krajem w miarę jednolitym pod względem narodowościowym, religijnym i kulturowym, to coraz bardziej staje się niejednorodnym. Występujące na terenie Polski mniejszości narodowe i etniczne oraz migranci charakteryzują się własną tożsamością kulturową oraz przynależnością do różnych wyznań religijnych. Ta wielokulturowość jest szczególnie widoczna w dużych miastach oraz w miejscach, gdzie występują skupiska mniejszości oraz migrantów. Zjawisko migracji nasiliło się w Polsce po przemianach ustrojowych zapoczątkowanych w 1989 roku, a w ostatnim okresie jest szczególnie widoczne w związku z napływem uchodźców z Ukrainy.

O wielokulturowości łączącej się z pojęciem pogranicza pisze m.in. Jerzy Nikitorowicz wskazując, że jest to przestrzeń, w której obecne są: „interakcje, wzajemne zainteresowanie, tolerancja, uznanie, jest obszarem przenikania i zapożyczania, i jednocześnie obrony i zabezpieczania własnych – rdzennych – wartości, obszarem płodnym do odkrywania i negocjowania, do dialogu i kompromisu, ale też z zakorzenieniem i bliskością, patriotyzmem”[7].

Aktualnie, wielokulturowość nie dotyczy przede wszystkim rejonów przygranicznych, a skupia się w wielkich miastach, gdzie zatrzymała się największa liczba migrantów z krajów zwłaszcza azjatyckich i afrykańskich oraz uchodźców z Ukrainy. Przykładowo, w samym województwie mazowieckim do wojewody mazowieckiego w 2023 roku złożonych zostało ponad 206 tys. wniosków o różny status pobytu (w większości na pobyt czasowy – ponad 144 tys. oraz pobyt stały – ponad 42,5 tys.). Najwięcej wniosków złożyli obywatele Ukrainy – 97400, Białorusi – 35475 oraz Wietnamu – 7708. Ponadto, powyżej 2 tys. wniosków złożyli obywatele: Indii, Rosji, Chin, Turcji, Gruzji i Francji[8].

Obecnie obserwuje się wzrost migracji ludności spowodowanej różnymi czynnikami, takimi, jak: poszukiwanie pracy, ucieczka przed wojną czy prześladowaniami. Dlatego poruszana w rozdziale problematyka jest tak ważna i dotyczy niemal każdego obywatela, gdyż prawie codziennie ma on kontakt z przedstawicielami innych, niekiedy bardzo odmiennych kultur.

---

[7] J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki, red., *Region – tożsamość – edukacja*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2005, s. 19.

[8] *Dane Głównego Urzędu Statystycznego*, portal migracje.gov.pl, https://migracje.gov.pl, [dostęp: 15.12.2023].

W opublikowanym we wrześniu 2023 roku raporcie pt. „Migracje: niewykorzystana (na razie) szansa Polski" przygotowanym przez Warsaw Enterprise Institute można przeczytać, że: „łączną liczbę imigrantów w Polsce można szacować na ok. 3,5-4 mln, z czego 60-75% stanowią Ukraińcy. Zwłaszcza ostatnie lata z wojną w Ukrainie przyniosły znaczący trend wzrostowy imigracji przy jednoczesnym (powolnym) spadku emigracji. Do ważnych z punktu widzenia rynku pracy państw pochodzenia migrantów należą też Białoruś, Gruzja, Indie i Mołdawia"[9].

Warto w tym miejscu dodać, że według danych Głównego Urzędu Statystycznego na koniec czerwca 2023 roku wykonujących pracę było 986 tys. obcokrajowców pochodzących z ponad 150 państw, co stanowi 6,4% ogólnej liczby pracujących w Polsce. Dlatego coraz częściej nie wyjeżdżając z kraju można mieć do czynienia z ludźmi odmiennymi kulturowo, którzy niekiedy pracują w jednej firmie z Polakami. Różnice kulturowe w miejscu pracy odgrywają istotną rolę, zwłaszcza w coraz bardziej globalizującym się świecie biznesu. Organizacje, które zatrudniają pracowników z różnych części świata lub prowadzą działalność w wielu krajach, muszą być świadome i szanować różnice kulturowe, aby osiągnąć sukces. Aby efektywnie działać w wielokulturowym środowisku pracy, organizacje często korzystają ze szkoleń z zakresu kompetencji międzykulturowych, które uczą pracowników, jak rozpoznawać, rozumieć i szanować różnice kulturowe. Różnice kulturowe odnoszą się do odmiennych zachowań, wierzeń, wartości, tradycji i norm społecznych istniejących między różnymi grupami ludzi, które pochodzą z różnych kultur lub środowisk kulturowych. Mogą być one widoczne w wielu aspektach życia, takich jak: język, zwyczaje, sposób ubierania się, wyrażanie emocji, relacje międzyludzkie, sposoby myślenia i rozwiązywania problemów, kuchnia, muzyka, sztuka, a nawet postrzeganie czasu.

Świadomość (między)kulturowa i kompetencje międzykulturowe

W aspekcie rozpatrywanej problematyki duże znaczenie ma świadomość międzykulturowa, która, jak zaznacza to Hanna Schreiber „jest wiedzą

[9] E. Karpowicz, *Liczba imigrantów w Polsce to ok. 3,5-4 mln, z czego 60-75 proc. stanowią Ukraińcy [Raport]*, portal gazetaprawna.pl, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9307688,liczba-imigrantow-w-polsce-to-ok-35-4-mln-z-czego-60-75-proc-stano.html, [dostęp: 12.12.2023].

o wartościach i sposobach postępowania społeczności lokalnej, uczestników koalicji i innych podmiotów; dotyczy również podejmowania wysiłków, aby i oni stali się świadomi naszych wartości, przy czym zastrzega się, że nie chodzi tu o narzucanie definicji tego, co jest dobre, a co złe w danych kulturach, nie dotyczy to również oceny wartości kultury odmiennej ani narzucania tego, która z nich jest lepsza"[10].

Jak zauważa Hanna Schreiber, bardziej rozpowszechnione w wojskowej literaturze przedmiotu jest posługiwanie się terminem „świadomość kulturowa" w znaczeniu, jakie zostało nadane terminowi „świadomość międzykulturowa"[11].

Punktem wyjścia jest świadomość własnych wartości kulturowych. Świadomość kulturowa uznaje, że ludzie są kształtowani przez własne pochodzenie kulturowe i że wpływa to na to, jak ludzie interpretują otaczający ich świat oraz jak postrzegają i odnoszą się do innych ludzi. Oznacza to, że często patrzymy na zachowanie i korzyści innych przez pryzmat własnych standardów kulturowych.

Z powyższego zapisu wynika, że nie można patrzeć na własną kulturę, jako coś nadzwyczajnego, lepszego od innych kultur. Przecież to wszystko zależy od miejsca, w którym przyszliśmy na świat i wychowaliśmy się. Było to zauważalne chociażby podczas operacji prowadzonych przez polskich żołnierzy poza granicami kraju, gdzie jednostronne lub wzajemne uprzedzenia, stereotypy narodowościowe oraz indywidualne cechy charakteru żołnierzy wchodzących w skład wielonarodowych struktur wojskowych mogą generować dysfunkcyjne zachowania i prowadzić do personalnych konfliktów oraz generować zagrożenia.

W zakresie świadomości kulturowej wyróżnić można następujące zagrożenia:

1. szok kulturowy,
2. niedostateczną świadomość kulturową nt. obszaru operacji na trzech poziomach działania:

– polityczno-wojskowym (np. niewłaściwie podjęte działania polityczne mogące prowadzić do zaognienia konfliktu),

[10] H. Schreiber, *Świadomość międzykulturowa: od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 110.

[11] Tamże, s. 111.

- strategiczno-operacyjnym (mogą generować negatywny odbiór prowadzonych działań przez opinię publiczną),
- taktycznym (mogą prowadzić do bezpośredniego zagrożenia życia cywilów i żołnierzy),

3. niedostateczną kompetencję w zakresie komunikacji międzykulturowej i funkcjonowania w wielonarodowym kontyngencie[12].

Powyższe zagrożenia powinny być niwelowane przede wszystkim poprzez szkolenia w zakresie znajomości kultury, religii i zwyczajów panujących w kraju, w którym żołnierze mają wykonywać zadania.

„Świadomość międzykulturowa jest […] istotnym elementem wykształcenia żołnierza przyszłości, bo jest umiejętnością zrozumienia „Innego". Jakiekolwiek rozumienie „Innego" wymaga zawsze najpierw zrozumienia samego siebie: świadomość międzykulturowa nie może więc zaistnieć bez świadomości kulturowej – pierwszego kroku, jakim jest wiedza, samopoznanie i umiejętność analizy tego, w jaki sposób nasza kultura determinuje nasze działania"[13].

Świadomość międzykulturowa stanowi bez wątpienia jeden z kluczowych elementów determinujących proces komunikacji międzykulturowej. W tym kontekście bardzo ważna jest integracja kulturowa, która polega na zgodności zachowań jednostek z wzorcami kulturowymi. Pierwszym i zarazem koniecznym warunkiem integracji kulturowej jest podjęcie komunikacji pomiędzy co najmniej dwoma przedstawicielami odmiennych kultur.

Zdaniem Wojciecha Jerzego Burszty, integracji kulturowej nie można traktować mechanicznie: „jako wzajemnego wymieszania różnych elementów kulturowych […], a więc jako sumy. […] Integracja kulturowa […] jest już zespoleniem jednolitych lub zróżnicowanych elementów kulturowych w jedną zwartą całość kulturową o jednolitych wzorach, zatem uznanych przez społeczność (grupę, warstwę, klasę) jako własne i jej właściwe"[14].

Znany badacz tej problematyki – Fred Edmund Jandt – wskazuje na pięć etapów integracji kulturowej przedstawionych na rysunku 1.

---

[12] R. Reczkowski, red., *Doświadczenia z zaangażowania Polski w operacje wojskowe w Islamskiej Republice Afganistanu w latach 2002-2014*, Wydawnictwo Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych, Bydgoszcz 2016, s. 87.

[13] Tamże, s. 143.

[14] W. Świątkiewicz, *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1987, s. 32.

Rysunek 1. Etapy integracji kulturowej według F. E. Jandta

Źródło: opracowanie własne na podstawie F. E. Jandt, *An introduction to intercultural communication. Identities in a global community*, Sage, London and New Delhi 2004.

Na podstawie rysunku 1 można zauważyć, że Fred Edmund Jandt wyróżnia pięć etapów integracji kulturowej.

W etapie I (*kontakt*), członkowie większości stają się świadomi istnienia grupy mniejszościowej i uznają, że różnice rasowe i kulturowe nie są istotne.

Etap II (*dezintegracja*), charakteryzuje się tym, że w jego trakcie osoba aspirująca przyjmuje do wiadomości istniejące w społeczeństwie uprzedzenia i dyskryminację lub faworyzowanie jednej osoby wobec innych na podstawie jej przynależności do grupy i zgodna z opinią, że nastawienia te wynikają z różnic rasowych, kulturowych lub przypisywanych płci.

W etapie III (*reintegracja*), aspirujący, czując się członkiem większości, gotów jest obwiniać członków grup mniejszościowych, walczących z dyskryminacją o przyczynienie się do powstawania problemów.

Etap IV (*pseudoniezależność*), charakteryzuje się tym, że osoba taka akceptuje obecność grup mniejszościowych i staje się zainteresowana zrozumieniem różnic wynikających z odmienności rasowych i kulturowych.

Natomiast *autonomia* (etap V), osiągana jest w chwili, gdy osoba staje się świadoma podobieństw rasowych i kulturowych. Akceptuje ona przedstawicieli zarówno większości, jak i mniejszości[15].

Warto w tym miejscu nadmienić, że Fred Edmund Jandt twierdzi, iż zanim osądzimy zachowania przedstawicieli innych grup kulturowych, powinniśmy próbować zrozumieć zachowanie innych ludzi w kontekście ich własnej kultury. Nie jest to zadanie łatwe, bo wymaga swoistych kompetencji[16].

Podobną opinię przedstawił Marek Szopski, według którego „strategia ta zakłada zawieszenie osądu innej kultury według kryteriów naszej własnej

[15] Zob. J. Mikułowski-Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie, wyd. II*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 48.

[16] F. E. Jandt, *An introduction to intercultural communication. Identities in a global community*, Sage, London and New Delhi 2004, s. 78.

kultury rodzimej. Nie oznacza to wcale rezygnacji z własnego modelu kultury [...], ale pozwala na poznawanie innych kultur bez, na ile to możliwe, ciężaru uprzedzeń i stereotypów”[17].

Nawiązanie kontaktu pozwala na poznanie i zrozumienie innej kultury, przez co staje się narzędziem niwelowania napięć i konfliktów. Dlatego też wśród najważniejszych kompetencji wykorzystywanych w praktyce najczęściej wskazuje się na umiejętności nawiązywania dobrych relacji międzykulturowych oraz odpowiedni sposób komunikowania się.

Zdaniem Viktora Tarantseja „relacje międzykulturowe przebiegają na trzech poziomach:

1. poziom komunikatywny dotyczy znajomości języka i tradycji kulturowych charakterystycznych dla każdej wspólnoty językowej. Wynikiem tego poziomu współdziałania jest wzajemne porozumienie między ludźmi;
2. poziom interaktywny uwzględnia w relacjach międzyludzkich potrzeby i predyspozycje jednostki;
3. poziom percepcyjny umożliwia wzajemne poznanie i zbliżenie ludzi na płaszczyźnie społecznej. Wynika z procesu wzajemnego postrzegania siebie, wyznaczenia kontekstu spotkania”[18].

Przechodząc do kompetencji międzykulturowych, które z założenia mają umożliwić skuteczną komunikację między osobami reprezentującymi różne kultury należy w pierwszej kolejności wyjaśnić, co to są kompetencje.

Według Marzeny Dymek-Maciejewskiej, kompetencje to: „umiejętności i kwalifikacje w zakresie komunikowania się, jak i postawy oraz wzory zachowań (empatia, umiejętność wzbudzania zaufania interpersonalnego, otwartość, tolerancja oraz umiejętność wykorzystywania stwarzanych przez życie okoliczności i sytuacji). Innym elementem kompetencji jest wiedza dotycząca obcych kultur, konwencji i ukrytych wzorów kulturowych, co pozwala unikać szoku kulturowego”[19].

---

[17] M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005, s. 71-72.

[18] J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski, *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013, s. 18.

[19] M. Dymek-Maciejewska, *Kompetencje wielokulturowe – między dystansem i bliskością*, [w:] red. E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości,* Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2009, s. 56.

Jak podkreślają Ewa Dąbrowa i Urszula Markowska-Manista „do kompetencji międzykulturowych zalicza się moralne uznanie Innych jako członków grupy reprezentujących różne kultury i sposoby życia. Kompetencje międzykulturowe mogą [więc] rozwijać moralność i akceptację względem różnorodnych grup i subkultur oraz stanowić etyczną wykładnię uznającą wachlarz praw i wolności osób odmiennych narodowościowo, etnicznie, wyznaniowo”[20].

Kompetencje międzykulturowe rozpatrywane są najczęściej jako harmonijna kompozycja trzech elementów: wiedzy, umiejętności i postaw, co przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Składowe kompetencji międzykulturowych
Źródło: opracowanie własne.

Oczywiście istnieją różne poglądy na temat tego, co należy zaliczyć do kompetencji międzykulturowych, ale analizując różne opracowania dotyczące rozpatrywanej problematyki można wskazać kilka kluczowych, a więc:

- posiadanie wiedzy o regionach i kulturach,
- chęć poznawania innych kultur i wrażliwość na nie,
- zdolność adaptacji do nowych sytuacji (przebywanie w innym kulturowo regionie, czy praca w zespole wielokulturowym),

[20] E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, *Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej,* [w:] *Kompetencje międzykulturowe*…, s. 244.

- zdolność do komunikowania się (zarówno werbalnego, jak i niewerbalnego, czyli „gesty i słowa"),
- umiejętność radzenia sobie ze stresem (spowodowanym np. przebywaniem w obcym kulturowo rejonie lub w zespole, gdzie jako jedynie pochodzimy z innego kręgu kulturowego).

Według Rady Europy i Komisji Europejskiej kompetencje międzykulturowe należą do kluczowych kompetencji, którymi powinien posługiwać się każdy współczesny obywatel świata, zaś ich rozwój następuje w wyniku korelacji kilku czynników, do których zaliczają się m.in.: wiedzę o innych, częstotliwość i charakter kontaktów z osobami z różnych kultur, charakter tych doświadczeń, nastawienie do świata i innych osób[21].

Podobnie uważa Mirosław Sobecki, według którego w związku z dynamizmem przemian społecznych i kulturowych w Polsce i Europie: „sprawność w zakresie komunikacji międzykulturowej będzie wkrótce należała do grupy najistotniejszych kompetencji kluczowych"[22].

Współczesny świat w wielu dziedzinach od dawna jest międzykulturowy (widoczne jest to szczególnie w biznesie w postaci międzynarodowych korporacji przemysłowych czy usługowych), dodatkowo obserwujemy bardzo intensywne ruchy migracyjne, które powodują powstawanie zespołów złożonych z pracowników o różnych kulturach, dlatego też kompetencje międzykulturowe mają coraz większe znaczenie.

W tym kontekście jako podsumowanie tego fragmentu rozdziału warto przywołać słowa Sławomira Magali, który stwierdził, że obecnie: „naukowcy, konsultanci, menedżerowie i osoby z branży zaczynają odkrywać i wykorzystywać lokalną i niezwerbalizowaną wiedzę, rytuały, symbole, języki i zachowania. Doceniane zaczynają być różnice międzykulturowe zarówno między poszczególnymi ludźmi, jak i grupami ludzi, a także ich wpływ na osobowości i organizacje. […] Różnice między sposobami wychowania postrzegane są jako wyraz różnorodności kulturowej (różnice w tym kontekście to wyzwania i szanse, a nie zagrożenia). Różnorodność ta coraz częściej traktowana jest

[21] J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski, *Kompetencje…*, dz. cyt., s. 245.

[22] M. Sobecki, *Komunikacja międzykulturowa w perspektywie pedagogicznej. Studium z pogranicza polsko-litewsko-białorusko-ukraińskiego*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2016, s. 281.

raczej jako okazja do twórczego rozwoju niż przeszkoda lub zagrożenie dla wysiłku zespołowego”[23].

Komunikacja międzykulturowa

Prawdopodobnie po raz pierwszy określenia komunikacja międzykulturowa użył zmarły w 2009 roku amerykański antropolog i etnolog – Edward Twitchell Hall. W latach 50. XX wieku pracował on w Departamencie Stanowym USA, ucząc zagraniczny personel technik negocjacyjnych i technik komunikacji międzykulturowej. W tym czasie napisał kilka książek o radzeniu sobie z problemami w komunikacji międzykulturowej. W książce „Bezgłośny język” („*Silent Language*”), która ukazała się w 1959 roku, pojawił się termin komunikacja międzykulturowa.

Zdaniem brytyjskiego kulturoznawcy i medioznawcy Johna Fiske: „komunikowanie jest procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki”[24].

Natomiast Kenneth Anderson określa komunikowanie jako: „dynamiczny proces, w którym człowiek świadomie lub nieświadomie oddziałuje na postrzeżenia innych ludzi”[25].

Na gruncie polskim, Bogusława Dobek-Ostrowska proponuje jedną uniwersalną definicję: „komunikowanie jest procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki”[26]. Powyższa definicja została przyjęta przez autora do dalszych rozważań nad problematyką komunikacji międzykulturowej. Z przedstawionej definicji komunikowania można wnioskować, że komunikacja międzykulturowa będzie miała miejsce,

[23] S. J. Magala, *Kompetencje międzykulturowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 9-10.

[24] J. Fiske, *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 1999, s. 13.

[25] T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2004, s. 43.

[26] B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2004, s. 13.

gdy przedstawiciel jednej kultury przekazuje wiadomość przedstawicielowi innej kultury.

Według wspomnianego Johna Fiske: „proces komunikowania charakteryzuje się kilkoma bardzo istotnymi cechami, gdyż jest to proces:

- społeczny (dotyczy ludzi, a przynajmniej dwóch jednostek),
- kreatywny (buduje rzeczywistość społeczną),
- dynamiczny (polega na przyjmowaniu i analizowaniu informacji),
- ciągły (nieprzerywanie trwa od narodzenia do śmierci),
- symboliczny (wykorzystuje symbole i znaki jako narzędzia),
- interakcyjny (pomiędzy komunikującymi się zachodzą określonego rodzaju związki – wynik interakcji),
- nieuchronny (nie można się nie komunikować),
- złożony (posiada skomplikowaną budowę i może mieć charakter dwustronny lub jednostronny, werbalny lub niewerbalny, bezpośredni lub pośredni)”[27].

Komunikowanie w odróżnieniu od wielu procesów fizycznych czy chemicznych jest nieodwracalne, gdyż nie można go powtórzyć, cofnąć lub zmienić przebiegu.

Jerzy Mikułowski-Pomorski proponuje, żeby komunikację międzykulturową rozumieć jako sytuację, która: „zachodzi zawsze wtedy, kiedy przekaz, który ma być zrozumiany, jest tworzony przez reprezentanta jednej kultury, a jego odbiorcą jest reprezentant innej kultury”[28].

Jak zauważa Tadeusz Paleczny: „komunikacja międzykulturowa jest zjawiskiem bardzo szerokim, złożonym i wielowymiarowym. Zachodzi na poziomie grupowym i osobowym. W komunikacji tej uczestniczą reprezentanci różnych kultur. Komunikacja zachodzi wtedy, gdy ludzie należący do różnych grup rasowych, etnicznych, narodowych, religijnych i językowych potrafią zrozumieć swoje działania, zachowania oraz słowa i gesty zgodnie ze wspólną, ustaloną na „wyższym” poziomie zasadą interpretacyjną ich znaczeń”[29].

Komunikacja międzykulturowa wymaga otwartości i wyjścia poza ramy własnej kultury czy tożsamości, by dostrzec różnice rządzące innymi

---

[27] Zob. J. Fiske, *Wprowadzenie…,* dz. cyt., s. 14.

[28] J. Mikułowski-Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Kraków 1999, s. 12.

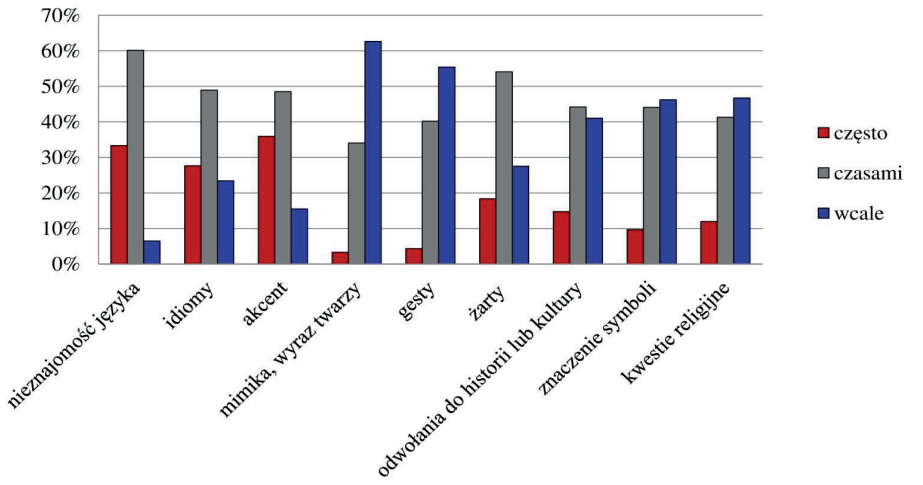
[29] T. Paleczny, *Komunikacja międzykulturowa w globalizującym się świecie*, Państwo i Społeczeństwo, nr 1, 2008, s. 46.

społeczeństwami. Bardzo często traktujemy własną kulturę jako punkt odniesienia dla innych grup społecznych, a wyznawane wartości uznajemy za uniwersalne.

Zdaniem Marka Pawlaka: „komunikacja międzykulturowa to wszelkiego rodzaju oddziaływania między różnymi kulturami mające na celu nawiązanie kontaktów między nimi i wzajemne poznanie. Brak tych kontaktów może doprowadzić do nieznajomości innych kultur (szok kulturowy) i nieporozumień pomiędzy nimi (konflikt kultur). Czasami mamy do czynienia ze zjawiskiem dyfuzji kulturowej (pojęcie wprowadzone przez E. B. Tylora) dotyczące przenikania elementów między kulturami”[30].

Ciekawe badania dotyczące różnic kulturowych w turystyce międzynarodowej, które były podstawą napisania pracy magisterskiej przeprowadziła Veronika Ulanecka z Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie.

Na rysunku 3 przestawiono przyczyny problemów komunikacyjnych w kontaktach międzynarodowych.

Rysunek 3. Częstotliwość występowania problemów komunikacyjnych w kontaktach międzykulturowych

Źródło: Z. Kruczek, V. Ulanecka, *Co kraj to obyczaj – znaczenie różnic kulturowych w turystyce międzynarodowej*, Turystyka Kulturowa, t. 1, 2015, s. 53.

[30] M. Pawlak, *Świadomość…,* dz. cyt., s. 12.

Z rysunku 3 można wnioskować, że problemy komunikacyjne najczęściej są związane z nieznajomością języka, idiomów, akcentu oraz innym poczuciem, co uważa się za żart. Z drugiej strony patrząc na problemy komunikacyjne występujące czasami, to zauważamy, że wszystkie wymienione czynniki mają znaczenie. Dlatego też również gesty, symbole, kwestie religijne oraz odwołania do historii lub kultury też są ważne i nie można ich bagatelizować.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że również żołnierze wojska polskiego nie tylko podczas operacji poza granicami kraju, czy podczas wspólnych ćwiczeń NATO mają kontakt z przedstawicielami innych kultur. Żołnierze wojska polskiego od wielu lat uczestniczą w operacjach poza granicami kraju, do których należy zaliczyć operacje w byłej Jugosławii, Iraku, Afganistanie czy Czadzie. Czytając wspomnienia uczestników tych operacji można spotkać się z wieloma ciekawymi spostrzeżeniami dotyczącymi różnic kulturowych. Przykładowo, w artykule pt. „Działania niekinetyczne wojsk w Afganistanie" z 2011 roku napisano: „siedzimy w kucki, pokazanie podeszew w tutejszej kulturze jest obrazą, ale gdy gospodarze widzą, że trudno nam tak wysiedzieć, zachęcają, żeby usiąść wygodnie i rozprostować nogi, […]. Żołnierze rozmawiać mogą tylko z mężczyznami. Kobiety ze względu na miejscowe obyczaje muszą pozostać w domach. Kontakt z nimi jest tylko w dniach pomocy medycznej. ISAF próbuje trafiać do kobiet przez radio i czasopismo wydawane w językach dari, pasztu i angielskim"[31].

Jak słusznie zauważa Marian Golka „w komunikowaniu międzykulturowym wielką rolę odgrywa początek kontaktu. Jednym z powszechnych, choć często bardzo kłopotliwych i trudnych do spełnienia przejawów komunikowania międzykulturowego są więc formy grzecznościowe. Powitania i pożegnania, wyrazy gościnności i zachowanie przy stole, prośby i podziękowania, sposoby uznawania hierarchii i prestiżu, sposób okazywania pełnionych ról społecznych i stosunek do nich – wszystko to tworzy niezwykle misterne konstrukcje, które zazwyczaj nie są znane przy wstępnych, początkowych relacjach międzykulturowych. […] Konsekwencje niewinnych na pozór zachowań początkowych mogą być bardzo duże. Słowem: komunikowanie międzykulturowe może zaczynać się, ale też i kończyć – gdy przebiega niefortunnie lub przejawia zgrzyty

[31] *Działania niekinetyczne wojsk w Afganistanie*, portal money.pl, https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci/artykul/dzialania;niekinetyczne;wojsk;w;afganistanie,112,0,799088.html, [dostęp: 12.12.2023].

wynikające z nieznajomości odmiennych form grzecznościowych – właśnie na tych wstępnych aktach”[32].

Przykładowo, wymiana uścisków dłoni wygląda różnie i tak np. Niemcy i Francuzi raz lub dwa potrząsną twoją dłoń i krótko przytrzymają, a Brytyjczycy potrząsną dłonią 3-5 razy, natomiast Amerykanie od 5 do 7 razy i charakterystyczny jest dla nich silny uścisk dłoni. We Francji bardzo popularne jest całowanie się w policzek na powitanie. W innym europejskim kraju, czyli Grecji w czasie powitania ludzie klepią się po plecach. Tradycyjne nowozelandzkie powitanie, czyli „hongi” to jednoczesne dotknięcie się czołami i nosami. Tymczasem w Japonii w ogóle nie upowszechnił się uścisk dłoni. Japończycy przy powitaniu wykonują słynny skłon, przy czym osoba o wyższej pozycji kłania się nieznacznie, natomiast osoba o najniższym statusie – nisko. Ważne przy tym jest, aby prawidłowo wykonać ukłon. Zabronione jest patrzenie w oczy osobie, której się kłaniamy. Ponadto, nogi powinny być złączone, plecy wyprostowane. Dłonie mężczyzn powinny sztywno przylegać i być ułożone wzdłuż ciała, a kobiet spoczywać na udach, tak, aby palce dłoni stykały się ze sobą. Kiedy kłaniamy się osobie, której należy okazać więcej szacunku (osoba starsza, lepiej wykształcona lub postawiona w hierarchii wyżej z innych powodów) należy zrobić to niżej niż ona i wyprostować ukłon dopiero, kiedy odwróci się do nas lub zamknie za sobą drzwi.

Bułgarskie gesty oznaczające TAK i NIE są inne niż u nas. Kiwając głową w dół i w górę mieszkańcy Bułgarii zaprzeczają czemuś, czyli pokazują NIE, natomiast kiedy kręcą głową na boki – wyrażają aprobatę, czyli TAK. Podobnie jest w Japonii oraz niektórych krajach afrykańskich.

Tak więc, ludzie pochodzący z odmiennych kręgów kulturowych mają zupełnie odmienne zwyczaje, a cześć z nich jest dla Polaków naprawdę zaskakująca. Różnice występują nie tylko w komunikacji werbalnej, ale również w niewerbalnej i mogą prowadzić do nieporozumień lub niebezpiecznych sytuacji. Te różnice występują nie tylko między ludźmi pochodzącymi z różnych kontynentów, ale też zamieszkujących ten sam kontyngent. Również w państwach europejskich można zauważyć pewne różnice w komunikacji niewerbalnej. Przykładem różnicy kulturowej z zakresu komunikacji niewerbalnej jest gest ,,OK”, czyli uniesiony w górę kciuk. W krajach anglosaskich i większości

[32] M. Golka, *Komunikowanie międzykulturowe. Przypomnienie głównych tez*, Multicultural Studies, nr 1, 2016, s. 43.

krajów europejskich znaczy po prostu „dobrze". Dla Francuzów (szczególnie na południu kraju), Belgów, Portugalczyków i Argentyńczyków oznacza zero lub „zero" w kontekście czegoś bezwartościowego, czyli nic. Z kolei w krajach śródziemnomorskich (Grecja) i w Ameryce Łacińskiej jest to obraźliwy gest seksualny.

Te same zachowania mogą mieć różne znaczenia w danych kulturach, np. głębokie patrzenie w oczy rozmówcy w jednej kulturze oznacza wyraz szacunku, a w innej jest to zachęta do ataku. Przykładowo, w kulturze amerykańskiej kontakt wzrokowy jest postrzegany jako oznaka pewności siebie, uczciwości, szczerości, ciepła i zaangażowania, natomiast brak takiego kontaktu jest postrzegany jako oznaka niskiej samooceny, braku zainteresowania, nieuwagi, chamstwa, nieśmiałości lub oszustwa. Jednak w wielu kulturach Afryki, Azji i wysp Pacyfiku kontakt wzrokowy nie jest intensywny, a dodatkowo ta intensywność jest determinowana wiekiem, płcią i statusem społecznym rozmówcy. Dotyczy to chociażby kobiet w kulturach azjatyckich, które nie nawiązują kontaktu wzrokowego z mężczyznami lub osobami starszymi, a w większości krajów afrykańskich i wielu innych częściach świata osoba o niższym statusie nie nawiązuje bezpośredniego kontaktu wzrokowego z osobą o wyższym statusie.

Nie ulega wątpliwości, że dobra znajomość języka również pomaga nawiązywać kontakty i ułatwia zrozumienie innej kultury. Brak znajomości języka może stanowić barierę komunikacyjną, dlatego też znajomość i umiejętność poprawnego użycia języka obcego zalicza się do kompetencji kulturowych. Nawet w krajach bliskich nam kulturowo należy uważać na używanie niektórych słów. Istnieje wiele zwrotów, które mają odmienne znaczenie niż w Polsce, a najlepszym przykładem jest nasz południowy sąsiad, czyli Czechy. Mimo, że wiele słów czeskich można zrozumieć bez znajomości czeskiego, to istnieją słowa, które mają odwrotne znaczenie, a niekiedy używając ich można narazić się na niebezpieczeństwo. Przykładowo, inne znaczenie w Czechach mają słowa: szukać, zachód, sklep, napad, czy pokuta i warto znać ich faktyczne znaczenie przed komunikowaniem się z przedstawicielami tego państwa.

Tak więc proces komunikacji między stronami odmiennymi kulturowo wymaga wzajemnego uznawania i rozumienia norm, wartości i modeli zachowań właściwych kulturze własnej i tej identyfikowanej jako kultura obca.

Punktem wyjścia do przygotowania żołnierzy do prowadzenia działań w obcym kulturowo środowisku jest kwestia wieloetapowej edukacji w obszarze międzykulturowym, ze zwróceniem szczególnej uwagi na zrozumienie

istoty i roli czynników kulturowych dla skuteczności realizacji zadań. Brak wrażliwości wojska na czynniki kulturowe jest zjawiskiem dysfunkcjonalnym, które przy braku zrozumienia otaczającego środowiska kulturowego może doprowadzić do utraty kontroli nad przebiegiem misji lub w najgorszym przypadku do własnej lub cudzej śmierci[33].

Ponadto, na terenie naszego kraju jest coraz więcej wielonarodowych jednostek i instytucji wojskowych, w tym utworzony 18 września 1999 roku Wielonarodowy Korpus Północny-Wschód w Szczecinie, w którego strukturze służą żołnierze z 25 państw, czy utworzone w Elblągu dowództwo Wielonarodowej Dywizji Północny-Wschód z przedstawicielami 15 krajów członkowskich NATO. Dowództwo Korpusu w Szczecinie oraz kluczowe stanowiska w sztabie są obsadzane rotacyjnie przez przedstawicieli Polski, Niemiec i Danii na zasadzie trzy letniej kadencji (dowódca, zastępca i szef sztabu).

Na temat komunikacji międzykulturowej w wielonarodowych jednostkach wojskowych badania prowadził i opisał wyniki Marek Bodziany w książce, która ukazał się w 2012 roku[34]. W monografii tej autor wskazał na istotne elementy wpływające na proces komunikacji międzykulturowej pomiędzy przedstawicielami różnych narodowości Wielonarodowego Korpusu Północny-Wschód. Szczególną uwagę zwrócił na poziom kompetencji kulturowej (zasobów wiedzy) żołnierzy wchodzących w skład omawianej jednostki, a także poziom kompetencji językowej: „z jednej strony wiedza pozwala nawiązywać kontakty międzykulturowe, powodując w ten sposób powstawanie więzi pomiędzy przedstawicielami poszczególnych armii i wzajemny szacunek, a drugiej strony niweluje powstawanie konfliktów kultur powstających na gruncie błędnej interpretacji treści zawartych w symbolach formacji wojskowych. Warto podkreślić, że wiedza na temat kultury innych państw to nie tylko znajomość symboliki grupowej i narodowej, ale również znajomość wspólnej historii państw tworzących wielonarodową strukturę. W tym przypadku problem wiedzy jest niezwykle złożony, ponieważ dotyczy wspólnej historii kilku narodowości”[35].

[33] Zob. M. Pawlak, *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych. Cz. 1. Sprawozdanie z badań*, Wydawnictwo WSHiU, Poznań 2013, s. 9.

[34] M. Bodziany, *Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych*, Wydawnictwo WSOWL, Wrocław 2012.

[35] Tamże, s. 39.

Również podczas ćwiczeń wojskowych polscy żołnierze mają kontakty z żołnierzami innych państw, a obecnie tych ćwiczeń wielonarodowych jest naprawdę dużo. Podczas ćwiczenia Anakonda-23, które odbywało się w dniach 17 kwietnia do 16 maja 2023 roku oprócz polskich żołnierzy wzięło udział ok. 3 tys. żołnierzy z państw NATO i krajów partnerskich, w tym z USA, Rumunii, Francji, Szwecji, Łotwy, Litwy, Estonii i Turcji.

Doświadczenia polskich żołnierzy dowodzą, że nie można efektywnie wpływać na budowanie środowiska bezpieczeństwa bez dobrych relacji z ludnością lokalną, a tych relacji nie da się zbudować bez podstawowej wiedzy o kulturze danego społeczeństwa. Odpowiedni poziom wiedzy w zakresie świadomości międzykulturowej ma zasadnicze znaczenie dla personelu realizującego zadania wymagające bezpośrednich kontaktów ze społecznością lokalną w rejonach o zróżnicowaniu kulturowym.

Podsumowanie

Współcześnie kontaktów międzykulturowych nie da się uniknąć, gdyż są one widoczne w każdym zakątku świata, który stał się w pewnym sensie „globalną wioską". Dlatego też poszczególne kultury współcześnie współistnieją ze sobą i wpływają na siebie wzajemnie. Komunikowanie międzykulturowe, które w dalekiej przeszłości było zagadnieniem interesującym jedynie nielicznych ludzi, a przede wszystkim żeglarzy i kupców, stało się sprawą dotyczącą większości ludzi na świecie. Aktualnie obszarami, w których komunikacja międzykulturowa jest szczególnie widoczna są: biznes (handel międzynarodowy), dyplomacja i relacje polityczne między przedstawicielami państw reprezentujących różne kręgi kulturowe, turystyka, nauka, sztuka i kultura. XXI wiek, który jest okresem wielkiego przemieszczania się ludzi w różnych celach stanowi nowy rozdział w komunikacji międzykulturowej, gdyż kontakty z przedstawicielami odmiennych kulturowo kręgów stają się codziennością. Stanowią więc swego rodzaju wyzwanie dla współczesnego człowieka.

Oczywiście, autor ma świadomość, że poruszana w rozdziale problematyka jest zdecydowanie bardziej złożona, ale intencją było zwrócenie uwagi czytelnika na komunikację międzykulturową, która dotyczy współcześnie prawie całego świata, a w szczególności mieszkańców państw europejskich. Państwa te są najczęściej miejscami docelowymi wielkich migracji i doświadczają problemów, m.in. asymilacji przybyszów, integracji oraz komunikacji międzykulturowej.

Literatura

1. Bodziany M., *Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych*, Wydawnictwo WSOWL, Wrocław 2012.
2. Dąbrowa E., Markowska-Manista U., *Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*, red. J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013.
3. Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego,* Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2004.
4. Dymek-Maciejewska M., *Kompetencje wielokulturowe – między dystansem i bliskością*, [w:] *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości*, red. E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2009.
5. *Encyklopedia popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982.
6. Fiske J., *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 1999.
7. Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2004.
8. Golka M., *Komunikowanie międzykulturowe. Przypomnienie głównych tez*, Multicultural Studies, nr 1, 2016.
9. Jandt F. E., *An introduction to intercultural communication. Identities in a global community*, Sage, London, and New Delhi 2004.
10. Magala S. J., *Kompetencje międzykulturowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 9-10.
11. Mikułowski-Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Kraków 1999.
12. Mikułowski-Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie, wyd. II*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003.
13. Muszyńska J., Danilewicz W., Bajkowski T., *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych,* Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013.
14. Nikitorowicz J., Misiejuk D., Sobecki M., red., *Region – tożsamość – edukacja,* Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2005.
15. Paleczny T., *Komunikacja międzykulturowa w globalizującym się świecie*, Państwo i Społeczeństwo, nr 1, 2008.

16. Pawlak M., *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych. Cz. 1.* Sprawozdanie z badań, Wyd. WSHiU, Poznań 2013.
17. Reczkowski R. red., *Doświadczenia z zaangażowania Polski w operacje wojskowe w Islamskiej Republice Afganistanu w latach 2002-2014*, Wydawnictwo CDiS SZ, Bydgoszcz 2016.
18. Schreiber H., *Świadomość międzykulturowa: od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
19. Sobecki M., *Komunikacja międzykulturowa w perspektywie pedagogicznej. Studium z pogranicza polsko-litewsko-białorusko-ukraińskiego*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2016.
20. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii,* Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
21. Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe,* WSiP, Warszawa 2005.
22. Świątkiewicz W., *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1987.
23. Wasilewski P., *Kultura bezpieczeństwa militarnego. Diagnozowanie i doskonalenie zjawiska*, Kultura Bezpieczeństwa, nr 10, 2018.
24. Ziętek A. W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
25. Zubrzycki J., *Wielokulturowość w teorii i praktyce*, PTN, Londyn 2001.

Netografia

1. *Dane Głównego Urzędu Statystycznego*, portal migracje.gov.pl, https://migracje.gov.pl, [dostęp: 15.12.2023].
2. *Działania niekinetyczne wojsk w Afganistanie*, portal money.pl, https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci/artykul/dzialania;niekinetyczne;wojsk;w ;afganistanie,112,0,799088.html, [dostęp: 12.12.2023].
3. Karpowicz E., *Liczba imigrantów w Polsce to ok. 3,5-4 mln, z czego 60-75 proc. stanowią Ukraińcy [Raport],* portal gazetaprawna.pl, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9307688,liczba-imigrantow-w-polsce-to-ok-35-4-mln-z-czego-60-75-proc-stano.html, [dostęp: 12.12.2023].